

УДК 598.2

Кузьменко Л.П.¹, Салій Т.В.²

НЕТИПОВІ ВИПАДКИ ГНІЗДУВАННЯ ПТАХІВ

¹Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, вул. Кропив`янського, 2, Ніжин, 16602, Україна. e-mail: kuzmenko_lp@mail.ru

²Інститут зоології імені І.І. Шмальгаузена НАН України, вул. Б. Хмельницького, 15, 01601, МСП, Київ-30, 01601, Україна.

Ключові слова: гніздування птахів, нетипові випадки, зміна стереотипу гніздування, успішне гніздування, урботериторія.

Під час проведення орнітологічних досліджень нам доводиться реєструвати нетипові місця гніздування птахів. Заняття птахами нетипових місць гніздування пояснюється кількома причинами. По-перше, відсутність або нестача типових місць для гніздування. По-друге, постійна наявність джерел корму і місць гніздування в умовах урболандшафтів, відсутність пресу хижаків. Деякі з видів змінили свої етолого-екологічні характеристики внаслідок тривалого проживання в екологічних нішах, які виникли внаслідок інтенсивної діяльності людини. Основним завданням нашого дослідження було проаналізувати нетипові випадки гніздування птахів, використовуючи літературні джерела та власні спостереження.

Нижче наводимо приклади нетипових місць гніздування окремих видів птахів.

Чапля сіра (*Ardeacinerea*).

22.06.1993р. в лісі поблизу Бурштинського водосховища в Івано-Франківській обл. знайдені два гнізда, збудовані на землі. Одне з них знаходилося на старому напівзгнилому пні, висотою 15 см, діаметром 1 м, друге – на лісовій підстилці за 25 м від нього. У першому було двоє 16-18 денних пташенят, у другому троє 23-24 денних [5].

Крижень (*Anasplatyrhynchos*).

3.05.1997 р. поблизу с. Медуха Галицького р-ну Івано-Франківської обл. на березі риборозвідного ставка у гнізді сірої ворони (*Corvus cornix*) виявлена кладка крижня з 8 яєць. Гніздо знаходилося у розгалуженні верхівкових гілок тополі на висоті 16 м від землі (висота дерева 33 м). У гнізді було небагато пір'я і пуху самки – 3 % від об'єму сумарної кількості інших характерних будівельних компонентів воронячого гнізда [31].

Самка крижня оселилася у напівзруйнованому гнізді сороки (*Picapica*), яке раніше впало на землю. (1.04.1990 р. правий берег р. Рокитна околиці с. Рокитне Новоселицького р-ну Чернівецької обл.). Будівельний матеріал: сухе листя деревної та трав'яної рослинності, пух і пір'я, а також з одного боку у стінки гнізда були „вплетені” гілки з будівлі сороки. Кладка налічувала 10 слабонасиджених яєць [31].

При обстеженні прибережної смуги заростей рогозу на озері поблизу с. Калінківці Хмельницького р-ну Чернівецької обл. 13.05.1992 р. знайдено гніздо крижня на хатці ондатри, розмір хатки (см): висота 47, ширина в основі 164, ширина у верхній частині 79. Крижень загніздився зверху на будівлі ондатри в ямці. Самка насиджувала кладку з 9 яєць [13].

Канюк звичайний (*Buteobuteo*).

2.07.1996 р. в околицях с. Малинівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. виявлено заселене гніздо канюка в саду. Будівля знаходилася в основі розвилки верхівкових гілок одного з розгалужень стовбура сливи на висоті 5, 5 м від землі[30].

Припутень (*Columbapalumbus*).

27. 04. 1991 р. поблизу с. Свидсини Ковальського р-ну серед заростей кущів, недалеко від залізниці знайдено гніздо припутня на висоті всього лише 7см від землі. Воно збудоване на тонких гілках невеликих кущів поряд із стовбуром черемхи. В гнізді було 2 яйця [32].

1.05.1991 р. поблизу с. Липівки Рожищенського р-ну серед частково викорчуваних заростей кущів і дерев, недалеко від заплави р. Стохід знайдено гніздо припутня на бузині в розвилці гілок бічного стовбура. Воно розташовувалося у старому гнізді сороки на висоті 2 м. В гнізді виявлено 1 яйце [32].

Голуб-синяк (*Columbaoenas*).

Голуб-синяк є типовим дуплогніздником. Найчастіше він заселяє дупла дерев з діаметром отвору не менше 7-8 см. Здебільшого це колишні гнізда великих дятлів. Під час обстеження ділянки старого букового лісу в околицях м. Вужниця (західна частина Чернівецької обл.) 01.08.1991 р. знайдено аномальне „гніздо” голуба-синяка з двома пташенятами віком 10-12 днів. Для гніздування птахи вибрали порожнину в основі стовбура бука, який у нижній частині мав діаметр 70 см. Вхід у порожнину конусоподібної форми: його висота 18 см, а ширина– 14. За входом порожнина звужувалася і її розміри ледве дозволяли розміститися дорослому птаху. Після того, як пташенята підросли і вже не вмещалися у гнізді, вони влаштувалися поруч, тільки з іншого боку стовбура, де перебували постійно. На це вказує добре витоптана і вкрита екскрементами площа [21].

У 2009 р. лінійне поселення голубів-синяків простяглося від околиці с. Гамарня на північний захід приблизно на 5 км. Для гніздування птахи обрали порожнисті залізобетонні опори високовольтної ЛЕП, висотою близько 10 м. Вона проходилавздовж асфальтованої автодороги на відстані 20-50 м. Гніздовим біотопом були поля, розділені лісосмугами. Гнізда розміщувалися в привершинній частині, приблизно за 1 м до верху опори, їхня основа спиралася на болти, що наскрізь пронизували опору. Пари птахів були розміщені нерівномірно, окремі з них селилися на сусідніх опорах на відстані 100 м. У квітні-червні 2009 р. на цьому відрізку

спостерігали від 3 до 15 голубів. Чисельність різнилася в різні місяці і години дня. Найбільшу кількість птахів реєстрували 20.04 – 5 пар і 5 одиничних птахів, що дозволило припустити гніздування до 10 пар голубів-синяків. Гніздування голуба-синяка в бетонних опорах ЛЕП середагроландшафтів Черкаської обл. викликало сенсацію, оскільки вид є дуплогніздником.

У 2009 р. В. В. Ветров (особ. повід.) спостерігав цих птахів на гніздуванні в таких же умовах в Луганській обл.

Є дані Книша М.П. про гніздування голуба-синяка в бетонних опорах ЛЕП у Червоній книзі України [7].

Голуб сизий (*Columbalivia*).

18.07.1991 р. на території внутрішнього двору Чернівецького краєзнавчого музею, виявлено 14 гніздголуба сизого. 2 з них знаходилося на фігурних виступах вертикальної стіни (висота розмічення – 3,5 і 4 м), 1 – у внутрішній напівкруглій порожнині однієї верхньої, із складених одна на одну, автомобільних шин, висота – 1,2 м, інші 11 були розташовані на землі: по 1 гнізду знаходилося всередині кожного з отворів двох куп автомобільних шин, складених одна на одну; ззовні поблизу стику цих двох куп автомобільних шин під прикриттям зігнутої деревної стружкової плити; на відстані 15 см від стіни під округлим дощатим виробом; під складеними одна на одну дошками; в ніші під купою дощок, хаотично складених на землі; 2 гнізда – під дошками, що лежали „ребром” на землі, нахилені боком до стіни; 3 гнізда в затемненому кутку ніші стінки. Протягом гніздового періоду голуби сизі, у всіх перелічених гніздах, з успіхом виводили по 3-4 рази пташенят [28].

Горлиця садова (*Streptopeliadecaosto*).

19.05.1994р. в околицях м. Городенки Івано-Франківської обл. у лісосмузі пара птахів зайняла цьогорічне гніздо чикотня(*Turduspilaris*). Воно розміщувалося в основі розгалуження осьових гілок дуба на висоті 6 м. Горлиці абсолютно не добудовували його. У момент дослідження у гнізді сиділа самка, самець знаходився неподалік [3].

Зозуля (*Cuculuscanorus*).

У 1982 р. в с. ТроцьКосівського р-ну Івано-Франківської обл. самкою зозулі було відкладене яйце у гніздо чорної горихвістки, яке знаходилося під стріхою стайні. Доступ до внутрішньої частини гнізда був обмежений і тому залишається загадкою, як туди міг проникнути такий порівняно великий птах. Єдиний спосіб підкинути яйце в даному випадку – принести його в дзьобі. 26.07. у гнізді горихвісток виявлене 10-ти денне пташеня зозулі, яке 2.08 вже майже оперилося. 6.08. пташеня, літаючи ще надто погано, покинуло гніздо [31].

Сова вухата (*Asiootus*).

У гніздовий період 1994 р. поблизу с. РепужинціЗаставнівського р-ну Чернівецької обл. на острові р. Дністер виявлено кладку вухатої сови із 6

яєць, яку насиджувала самка, в ямці на землі серед заростей трав'янистих рослин і кущів [31].

Сиворакша (*Coraciasgarrulus*).

17.07.2011 р. на території морського торговельного порту „Південний” Одеської обл. знайдено гніздо сиворакши, яке розташовувалося у верхній частині стовпа, на якому зверху був металевий кронштейн з ліхтарем для освітлення. Висота стовпа близько 8,5 м. Багато таких опор використовуються для гніздування звичайним шпаком (*Sturnusvulgaris*). На стовпі, де заселилася сиворакша, верхня частина була трохи розбита, внаслідок чого осьовий отвір мав значний діаметр, що дозволило птахам проникнути в порожнину опори. Напевно, сиворакши використали залишки гнізда звичайного шпака. Не зважаючи на те, що в нічний час ліхтар працював, світло лампи, через особливості конструкції ліхтаря, всередину опори не потрапляло і птахам не заважало. Слід відмітити, що місце гніздування сиворакши розміщувалося в маловідвідуваному людьми і технікою місці, на межі між територією порту та сільськогосподарським полем [27].

Одуд (*Урираерops*).

У 1990 р. на території Канівського заповідника пара одудів загіздилася в звичайній шпаківні з розміром дна 12Ч12 і льотком 5,5 см. Гніздування виявилось неуспішним і пташенята загинули в середині червня через смерть, з невідомих причин, дорослих птахів [18].

Дятел звичайний (*Dendrocoposmajor*).

14.06.1991 р. біля с. ДотиньРотківського р-ну Волинської обл. було виявлене дупло в дерев'яній опорі телефонного зв'язку, в якому знаходилося гніздо звичайного дятла з пташенятами. Опора стояла на відстані 20 м від соснового лісу (штучного походження, віком 20-30 років). Дупло розміщувалося на висоті 2,6 м. Найближчі біотопи, придатні для гніздування цього виду, знаходилися на відстані близько 4 км. У 1992 р. у цьому дуплі загіздився шпак [33].

Ластівка сільська (*Hirundorustica*).

5.07.1996р. поблизу с. Яруга Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. знайдені прикріплені до скелі гнізда на висоті 1,3 м від води. Будівлі були сховані у печероподібнійніші, утвореній виступом скель [30].

10.07.1996р. виявлено мікропоселення виду у вапняковому кар'єрі серед луків неподалік від русла р. Дністер в околицях с. Майорів Кельменецького р-ну Чернівецької обл. Три гнізда були прикріплені до стінок кам'янистих урвищ[30].

У 1998р. два гнізда знайдені у бетонній трубі меліоративної системи серед полів в околицях смт. Королеве Виноградівського р-ну Закарпатської обл. На місці нещільного стику двох частин труб всередині пророслого корінням трав, саме до цього коріння боком і були прикріплені гнізда[9].

26. 06. 1997р. в околицях с. Ковалівка Полтавської обл. у змішаній колонії сільських (приблизно 10 пар) та міських(*Delishonurbica*) (4 пари) ластівок під бетонним перекриттям шлюзу на р. Грунь-Ташань було знайдено гніздо, яке спиралося на горизонтальний арматурний прут діаметром 1,5 см (у гнізді знаходилися оперені пташенята) інші гнізда сільських ластівок були прикріплені до стінок бетонного настилу шириною 1,5 м. Він знаходився на висоті 1,5 м від води [8].

Влітку 2001р. у напівзруйнованому приміщенні цеху одного з заводів у смт. Буди біля Харкова були знайдені 4 гнізда, які знаходилися на арматурних прутах товщиною близько 2см під дахом. Відстань між верхом гнізда і дахом не перевищувала 5см. Кріпилися вони до прутів лише дном. Поруч знаходилися ще два гнізда, збудовані, як звичайно, прикріпленими стінкою до стінки[10].

Плискабіла (*Motacillaalba*).

3.07.1996 р. поблизу с. БерновеКельменецького р-ну Чернівецької обл. на острові серед Дністра (переважають шипшина і верба) знайдено заселене гніздо білої плиски на кущі верби (висота від землі 0,8 м) [30].

08.05.1992 р. в околицях с. РашківГородинківського р-ну Івано-Франківської обл. виявили гніздо плиски білої на скирді соломи. У нірці гризунів, глибиною 20 см, з сухих стебел трави птахи збудували гніздо, яке знаходилося на висоті 1,5 м від землі. Кладка – 6 яєць [4].

Сорока (*Piscapica*).

1.04.1997 р. в околицях с. Червона Слобода Черкаського р-ну протягом дня неодноразово спостерігалася пара птахів, яка носила будівельний матеріал в острівні зарості очерету за 50 м від берега та за 20 м від прибережної смуги очерету. Зарості добре проглядалися в бінокль, ніяких дерев чи кущів там не було [8].

Навесні 1985 р. поблизу р. Полтви в межах Львова знайдено 7 гнізд сороки, зроблених з металевих відходів, з них 3– виключно з алюмінієвого дроту довжиною 20-50 см, а інші – з алюмінієвого і мідного дроту та сухого гілля верби. Побудовані вони були на висоті 3-6 м, маса їх становила 6-10 кг [24].

13.06.1991 р. в околицях с. СеменівціГороденківського р-ну Івано-Франківської обл. виявлено гніздо сороки на стовпі серед пшеничного поля на відстані 200 м від шосе. Дистанція між сусідніми стовпами 150 м. Довкола в радіусі 2,5 км не було жодного дерева чи куща, де сороки могли б гніздитися. Гніздо розміщене на верхівці стовпа на висоті 7,5 м. Форма його напівкуляста, дах відсутній. У момент спостереження один птах знаходився у гнізді, другий – поблизу на дротах [2].

Ворона сіра (*Corvuscornix*).

01.05.1991 р. в околицях с. Калінківці Хотинського р-ну Чернівецької обл. серед заростей кущів і дерев на березі ставу в 2 м від води виявлене заселене (4 яйця) гніздо ворони сірої. Знаходилося воно на вербі (висота 7

м від землі) у розвилці 3-х гілок, які відходять від дещо нахиленого стовбура. Матеріал гнізда: гілки, мотузки (значна кількість), кора, пташиний пух, алюмінієвий дріт, шерсть (мало) і 2 порожні консервні банки; одна з них була вбудована всередину під льоток гнізда, інша – прилаштована, з деякою кількістю гілок, збоку [15].

Крук (*Corvuscorax*).

20.05.1995р. поблизу с. Трахтемирів Канівського р-ну Черкаської обл. знайдено гніздо, розміщене під гніздом орлана-білохвоста (*Haliaeetusalbicilla*) за 40 см від його основи. Побудоване воно на тополі на схилі яру у горизонтальній розвилці за 0,5 м від стовбура. Зроблене з гілок, льоток – з лубу та шерсті. Гніздо мало сліди вильоту пташенят – притоптаний льоток, послід, погадки. Орлани востаннє виводили пташенят у цьому гнізді у 1992 р. [8].

Волове очко (*Troglodytestroglodytes*) і вівчарик-ковалик (*Phylloscopuscollybita*).

26.04.1994р. неподалік від озера Луки (Шацький національний парк) в сосновому лісі біля дороги знайдено гніздо волового очка. Воно знаходилося серед гілок ялівцю на висоті приблизно 50 см. У гнізді виявлені семеро пташенят 10-11 денного віку. Зверху на ньому було побудоване гніздо вівчарика-ковалика, в ньому знаходилася свіжа кладка з 4 яєць [22].

Поблизу с. БогноВижницького р-ну Чернівецької обл. 10.06.1992 р. в приміщенні стайні, яка разом з будиночком лісника знаходилася серед лісу, виявлено гніздо волового очка. Воно розташовувалося у гнізді сільської ластівки, що було прикріплене до вимощеної глиною з соломною стінки на висоті 2,7 м, відстань від стелі 5 см. Верх гнізда птахи добудували, він заходив у заглиблення поверхні стелі, де була частково вибита глина. В момент обстеження гніздо волового очка виявилось порожнім, але днем раніше поблизу гнізда автори спостерігали пару з підлетками. Працівники лісництва підтвердили, що у гнізді ластівок гніздилося волове очко [14].

Горихвістка чорна (*Phoenicurusochruros*).

У 1998 р. в с. ПокровкаВеселинівського р-ну відмічений випадок заселення чорною горихвісткою гнізда сільської ластівки. Воно знаходилося в коридорі шкільної майстерні на висоті 3,6 м. 29 травня в ньому було 5 дорослих пташенят. Незважаючи на присутність людей горихвістка годувала їх, залітаючи в отвір у дерев'яній стінці і пролітаючи через увесь коридор довжиною 30 м [27].

В обійсті Глібка І.В. (с. МамаївціКіцмаського р-ну Чернівецької обл.) у 1991 р. заселилася горихвістка чорна у гнізді ластівки сільської, яке збудоване з глини і стебел трав'янистих рослин, знаходилося в стайні і прикріплене до однієї з горизонтальних дерев'яних балок, на яких тримається стеля, додатково вистеливши льоток пір'ям і сухими травинками [11].

23.06.1988 р. на сінокосі в околицях смт. Солотвине Бродчанського р-ну Івано-Франківської обл. у вологому місці на віддалі 500-600 м від найближчих будівель знайдено гніздо чорної горихвістки. Воно було побудоване з сухих травинок на стеблах рослин на висоті 0,5 м. При наближенні, коли коса торкнулася сусідніх з гніздом рослин, самка злетіла з нього. Навколо місця гніздування горихвісток залишили острівець трави площею близько 1,2 м². Незважаючи на тривогу, самка продовжувала насиджувати кладку з 5 яєць і 2.07. в гнізді автори виявили 3-4 денних пташенят, які через 9 днів піднялися на крило [12].

02.06.1982 р. проводилися орнітологічні спостереження долини невеличкої річки – притоки Прута (околиці с. ТроцьКосівського р-ну Івано-Франківської обл.). У середньої глибини ярузі, неподалік від води у заростях кропиви виявлено гніздо горихвістки чорної, яке краями кріпилося до нижньої частини стебел 5-ти рослин на висоті 40 см від землі. В гнізді було четверо 1-2 денних пташенят [29].

Чикотень (*Turduspilaris*).

30.04.2007 р. в с. МутинКролевецького р-ну Сумської обл. було знайдено гніздо чикотня на бетонному стовпі з двома розпорками електролінії. За 100 м у невеликому гаю в центрі села вже багато років знаходиться колонія чикотнів. Гніздо побудоване на одному з металевих траверів у передвершинній частині стовпа. 30.04.-3.05 самка насиджувала кладку, зовсім не звертаючи уваги на людей, які проходили біля стовпа [17].

Дрізд чорний (*Turdusmerula*).

5.05.1997р. в околицях с. Ровжі Вишгородського р-ну Київської обл. знайдено гніздо, побудоване на краю старого незайнятого гнізда орлана білохвоста. Воно знаходилося ззовні на виступі у середній його частині [8].

1.05.1990р. у мішаному лісі біля с. Ставище Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. знайдено гніздо чорного дрозда. Воно розміщувалося на молодій сосні на висоті 2м, дерево помітно відрізнялося довгими гілками з малою кількістю хвої. Гніздо було б дуже помітним, якби не одна особливість: дрізд майстерно вплив 4 зелені гілки сосни, таким чином повністю замаскувавши гніздо[34].

Дрізд співочий (*Turdusphilomelos*).

13.06.1994 р. в околицях м. Умань Черкаської обл. у приміському дубово-грабовому лісі було знайдено гніздо співочого дрозда, побудоване у невеликому напівзруйнованому дерев'яному ящику. Він знаходився у розвилці граба на висоті 1,1м. Цілком можливо, що це була колишня шпаківня або синичник без передньої стінки[26].

12.05.1994 р. в лісосмузі поблизу с. ОстрицяГерцаївського р-ну Чернівецької обл. знайдено щойно збудоване гніздо співочого дрозда всередині купи хмизу на висоті 0,4м від землі [31].

14.06.1997р. в межах м. Чернівці на правому березі р. Прут (відстань до води 20м) серед розріджених дерев виявлене минулорічне гніздо співочого дрозда всередині напівзруйнованого будиночку. Воно знаходилося на виступі стіни на висоті 2м від землі; віддаль до стелі 20см. Будівельний матеріал гнізда: стебла трав'янистих рослин, мох, деревна труха, листя і мотузка [31].

Синиця блакитна (*Paruscaeruleus*).

27.05.1994р. в околицях с. Коростовичі Галицького р-ну Івано-Франківської обл. було знайдене заселене гніздо в нірці глиняного обриву серед луків на віддалі 15 м від ґрунтової дороги. Довжина нірки 23см, розмір вхідного отвору 6Ч7, він знаходився за 25 см від верхнього краю урвища [6].

Синиця велика (*Parusmajor*).

23.05.2004 р. на відрізку залізничної колії між ст. Васильків I і Корчи (Васильківський р-н Київської обл.) була зареєстрована пара птахів, що носила корм пташенят у технологічний отвір у бетонному стовпі контактної сітки. Отвір діаметром 3,5 см призначений для кріплення металеві арматури, що підтримує проводи. Всього на відрізку 2 км було виявлено 6 пар синиць, що гніздилися в бетонних стовпах, тобто це не одиничний випадок, а виражена тенденція. Всі гнізда розміщувалися у верхній частині стовпів на висоті 8-9 м [19].

Горобець хатній (*Passer domesticus*).

30.04.1995 р. незвичайну колонію з 8 пар хатнього горобця було знайдено в урвищі покинутого піщаного кар'єру на східній околиці м. Львова в кінці вул. Глинянський Тракт. У стінці кар'єру висотою 8 м, оберненій на південь, на висоті 6-7 м від землі і 1 м від вершини урвища на площі приблизно 1,5 м² хаотично розташовувалися нірки. Птахи явно використовували нірки для гніздування. У більшості з них очевидно були пташенята, бо дорослі птахи залітали з їжею, а вилітали з порожніми дзьобами.

Територія кар'єру єдине, в межах забудованої частини міста, місце гніздування берегової ластівки (*Ripariariparia*). Найімовірніше, що горобці, які раніше приступають до гніздування, скористалися норами берегівок [1].

Горобець польовий (*Passermontanus*).

6.07.1996р. біля с.Врублевці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. на окраїні невеличкого вкраплення хвойного лісу було виявлене нехарактерне гніздування пари птахів. Гніздо знаходилося на ялині (h= 3,5 м) в густому кільці пагонів, які відходили від пристовбурової гілки [30].

Щиглик (*Cardueliscarduelis*).

22.08.1995р. в околицях м. Умань Черкаської обл. на ділянці, зайнятій городами, було знайдено гніздо щиглика, збудоване на зворотному боці

кошика соняшника. Кошик знаходився на висоті 165 см. Його діаметр – 19 см. Паралельно з основним кошиком навколо гнізда розташовувалися менші за розміром кошики та листя соняшнику, що маскувало будівлю [25].

Коноплянка (*Acanthiscannabina*).

У 1979р. у м. Броди Львівської обл. були виявлені два випадки нетипового розташування гнізд коноплянки. Гнізда знаходилися на території довготривалої стоянки військових масивних автомашин. Птахи збудували їх на металевих перегородках мостів поблизу коліс. В обох гніздах були повні кладки із 5 і 6 яєць. Коноплянки насиджували яйця в цьому багатолюдному місці не більше тижня, потім кинули гнізда [16].

У с. Широколанівка Веселинівського р-ну Миколаївської обл. у 1994р. в обійсті Редікова К.О. птахи збудували гніздо на винограді на висоті 2,3 м на віддалі 1 м від входу в будинок. Незважаючи на постійну присутність людей, вони успішно вигодували 6 пташенят [27].

У 1994р. знайдене гніздо коноплянки під дахом дерев'яного сараю, вкритого руберойдом. Птахи збудували гніздо на передній стінці в лівому верхньому куті, у щілині між дошками і руберойдом [27].

Костогриз (*Coccothraustes coccothraustes*) і сорокопуд-терновий (*Lanius collurio*).

21.07.1987 р. в Белодубровом лісництві лісопаркової зони м. Києва знайдені гнізда на ялині висотою близько 4м. Гніздо костогриза розміщувалося на висоті 2,2м, в ньому було два ненасиджених яйця. Гніздо сорокопуда-тернового – на відстані 37см над гніздом костогриза, в розвилці гілки за 15 см від стовбура. В ньому було четверо одноденних пташенят і одне прокльонуте яйце [20].

Вівсянка звичайна (*Emberizacitrinella*).

19.06.1997р. в околицях с. Сари Гадяцького р-ну Полтавської обл. знайдено гніздо, влаштоване на згущенні дрібних гілок молодого в'яза на висоті 65 см від землі [8].

Влітку 2012, 2013 та 2014рр. на території табору „Лісове озеро” в околицях с. Ядути Борзнянського р-ну Чернігівської обл. проводилася навчально-польова практика з зоології хребетних студентами III курсу спеціальності „географія і біологія” Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Табір розташований у лісі на березі озера Трубин. Ліс мішаний з переважанням сосни. Листяні дерева представлені березою, вербою, тополею, осикою, дубом, часом іншими породами. Табір являє собою комплекс літніх дерев'яних та цегляних будиночків.

За час проходження практики були зареєстровані такі нетипові місця гніздування птахів.

Ластівка сільська (*Hirundorustica*).

22.06.2013 р. було знайдено гніздо сільської ластівки у складському приміщенні, воно кріпилося до цегляної стінки будівлі, через бічну стінку

проходила пластмасова трубка, а основа гнізда спиралася на коробку електропередач. У момент огляду у гнізді вже були оперені пташенята, один із дорослих птахів сидів поруч.

Плиска біла (*Motacillaalba*).

23.06.2013 р. нами було знайдено заселене гніздо білої плиски (у гнізді були пташенята) під дахом одного з дерев'яних будиночків на центральній алеї табору, де постійно працюють студенти, а ввечері лунає гучна музика.

Кропив'янка садова(*Sylviaborin*).

Три роки поспіль ми спостерігали успішне гніздування кропив'янки садової. Її гніздо розміщувалося на карнизі дерев'яного будиночку для відпочиваючих над вхідними дверима. Будиночок розташований на бічній алеї табору.

Мухоловка сіра (*Muscicapastriata*).

22.06.2013 р. збудувала гніздо у відрізаний нижній частині пластмасової пляшки, яка була прикріплена до стінки одного з будиночків на висоті приблизно 1 м від землі. В гнізді було 2 яйця, це була друга кладка. Незважаючи на те, що поряд з гніздом постійно ходили люди, самка насиджувала яйця і злітала з гнізда, коли до неї підходили занадто близько. Шум та постійне перебування людей не завадило успішному гніздуванню. В 2014 р. мухоловка сіра також гніздилася на цьому місці. Коли ми були у таборі, в гнізді вже були пташенята.

Горихвістка чорна (*Phoenicurusochruros*).

22.06.2013 р. гніздо знаходилося в старому гнізді сільської ластівки, у старому складському приміщенні з вибитою шибкою, через яку птахи і залітали. Угнізді було 4 яйця.

Дрізд співочий (*Turdusphilomelos*).

15.06.2012 р. було знайдено гніздо співочого дрозда на одному з нежилих будиночків біля вхідних дверей. Гніздо знаходилося між чашечками, до яких кріпилися проводи електропостачання, та стіною будиночка. У момент огляду один з дорослих птахів сидів у гнізді.

Синиця велика(*Parusmajor*).

Синиця велика декілька років поспіль успішно гніздиться у металевих трубах, з округлими отворами, пірсу на пляжі табору. У 2012 р. пара птахів загніздилася у металевій трубі на відстані приблизно 1 м від пляжу, у 2014 р. у іншій металевій трубі на відстані 3 м від пляжу. Відмічали, як дорослі птахи залітали в трубу з кормом, а вилітали з порожніми дзьобами. Коли на пірсі знаходилися люди, дорослі птахи трималися неподалік і до труби не залітали, напевно, щоб не привертати увагу.

7.06.2014 р. ми знайшли гніздо синиці великої на землі у лісі поблизу табору. Воно розміщувалося у порожнині вигнившої колоди, від якої залишилася тільки кора. Ніякої підстилки у гнізді не було. У гнізді, в момент огляду, було 12 пташенят різного віку. Були пташенята як добре

оперені, такі зовсім неоперені. Гніздо знаходилося за 0,5 м від стежки, по якій досить часто ходять люди.

Повзик (*Sitta europaea*).

22.06.2013р. гніздо розмішувалося у новій шпаківні, яка була прикріплена до сосни на висоті 3-3,5м від землі. Характерною ознакою був вимощений глиною льоток. Це було успішне гніздування, оскільки, зі слів працівників табору, біля шпаківні неодноразово були дорослі птахи.

Підкоришник (*Certhia familiaris*).

14.06.2012 р. на одному з будиночків на центральній алеї табору у ніші, яка утворилася між стіною і дошками, якими вона була обшита ззовні, успішно гніздилася пара птахів, в гнізді, на момент огляду, вже були пташенята.

На території м. Ніжина також неодноразово відмічалася нетипове гніздування ряду птахів.

Сойка (*Garrulus glandarius*).

У квітні 1997 р. спостерігався процес побудови гнізда парою сойок біля центрального входу в Гоголівський корпус Ніжинського педуніверситету. Гніздо розташовувалося на цегельному виступі за водозбірною трубою на висоті 5 м. На цьому ж місці сойки успішно гніздилися і в попередні роки (виключенням були лише 1995-1996 роки, коли тут проводилися ремонтні роботи і гніздо було скинуте).

Гніздо сойки типове: складене переважно з гілочок берези (саме ці дерева ростуть неподалік від гнізда) і, особливо цікаво, у внутрішній частині гнізда, крім тоненьких корінців і стеблин сухої трави, було в незначній кількості волосся людини та нитки. Поведінка птахів під час годування пташенят мала свої особливості. Більш активне годування відбувалося під час пар, коли людей в районі гнізда було менше [23].

Горлиця садова (*Streptopelia decaocto*).

Було знайдене гніздо горлиці садової у несправному ліхтарі по вул. Чернігівський.

Ластівка сільська (*Hirundo rustica*).

Декілька років поспіль ластівка сільська успішно гніздиться під бетонним мостом у центрі міста.

На одному з двоповерхових будинків по вул. Овдіївській під балконом, який виходив на цю ж вулицю, над тротуаром було розміщене гніздо сільської ластівки, в якому птахи успішно вивели пташенят у 2012, 2013 та 2014 роках.

Синиця велика (*Parus major*).

Велика синиця успішно гніздиться у металевих трубах хрестів на Троїцькому кладовищі.

У результаті вивчення нетипових випадків гніздування птахів на території України нами відмічено: за літературними даними – 51 випадок

нетипового гніздування, що характерно для 32 видів птахів, за власними дослідженнями – 16 випадків нетипового гніздування для 11 видів птахів.

Синантропізація є специфічною формою біологічної адаптації птахів та результатом тривалого і поступового контакту птахів з урбанізованим ландшафтом або окремими елементами антропогенної дії і, звичайно, призводить до зміни способу гніздування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бокотей А.А. Про способи гніздування хатнього горобця / А.А.Бокотей // Беркут – 1996. – Т. 5, вип. 2. – С. 173.
2. Бундзяк П.В. Гніздування сороки на електролінії / П.В. Бундзяк // Беркут – 1993. – Т. 2. – С.33.
3. Бундзяк П.В. Незвичайне гніздування горлиці садової / П.В. Бундзяк // Беркут – 1994. – Т. 3, вип. 2. – С.155.
4. Бундзяк П.В. Незвичайне гніздування плиски білої / П.В. Бундзяк // Беркут – 1992. – Т.1. – С. 118
5. Бучко В.В. Гніздування сірої чаплі на землі. / Бучко В.В // Беркут – 1994. – Т. 3, вип. 2. – С.147.
6. Бучко В.В. Гніздування блакитної синиці в земляній нірці / В.В. Бучко, І.В. Скільський // Беркут – 1995. – Т. 4, вип. 1-2. – С. 100.
7. Гаврилюк М.І. Гніздування голуба-синяка в бетонних опорах в Черкаській області / М.І. Гаврилюк // Беркут – 2009. – Т.18, вип.1-2. – С. 212-213.
8. Гаврилюк М.Н. Про деякі випадки незвичайного гніздування птахів / М.Н. Гаврилюк, В.М. Грищенко, Є.Д. Яблонська-грищенко // Матеріали III конференції молодих орнітологів України. – Чернівці, 1998. – С. 29-30.
9. Глеба В.М. Гніздування сільської ластівки у меліоративній трубі / В.М. Глеба // Беркут – 2000. – Т. 9, вип. 1-2. – С.110.
10. Глеба В.М. Незвичайне гніздування сільської ластівки / В.М. Глеба // Беркут – 2001. – Т. 10, вип. 1. – С.30.
11. Глібка І.В. Заселення чорною горихвісткою гнізда сільської ластівки / І.В. Глібка // Беркут – 1992. – Т.1. – С. 118.
12. Годованець Б.Й. Незвичайне гніздування чорної горихвістки / Б.Й. Годованець // Беркут – 1993. – Т.2. – С. 33.
13. Годованець Б.Й. Гніздування крижня на хатці ондатри / Б.Й. Годованець, І.В. Скільський // Беркут – 1993. – Т.2. – С.15.
14. Годованець Б.Й. Заселення воловим очком гнізда сільської ластівки / Б.Й. Годованець, І.В. Скільський // Беркут – 1993. – Т.2. – С.54.
15. Годованець Б.Й. Використання вороною сірою незвичайного матеріалу для будівництва гнізда / Б.Й. Годованець, І.В. Скільський // Беркут – 1992. – Т.1. – С. 110.
16. Горбань І.М. Нетипове гніздування коноплянки / І.М. Горбань // Беркут – 1994. – Т. 3, вип. 1. – С.26.
17. Грищенко В.І. Гніздування чикотня на стовпі електролінії / В.І. Грищенко // Беркут – 2007. – Т. – 16, вип. 1. – С. 6.
18. Грищенко В.М. Гніздування одуда в шпаківні / В.М. Грищенко // Беркут – 1992. – Т.1. – С. 56.
19. Грищенко В.М. Гніздування великої синиці в бетонних стовпах контактної сітки залізничної колії / В.М. Грищенко, Є.Д. Яблонська-Грищенко // Беркут – 2004. – Т.13, вип. 1. – С. 12.

20. Домашевський С.В. Спільне гніздування костогриза і сорокопуда тернового / С.В. Домашевський, Г.П. Гера // Беркут – 1999. – Т. 8, вип. 2. – С. 136.
21. Клестов М.Л. Про незвичайне гніздування голуба-синяка на Буковині / М.Л. Клестов // Беркут – 1992. – Т.1. – С. 96.
22. Когут І.В. Спільне гніздування волового очка і вівчарика-ковалика /І.В. Когут, В.М. Ковалюк // Беркут – 1994. – Т. 3, вип. 2. – С. 102.
23. Кузьменко Л.П. Особливості гніздування сойки /Л.П. Кузьменко, І.В. Марисова // Наукові записки. Природничі науки – 1998 – С. 49-52.
24. Маценко Г.О. Книга рекордів України. Природа навколо нас / Маценко Г.О. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 80с.
25. Містрякова М.М. Незвичайне гніздування щиглика/ М.М. Містрякова // Беркут – 1996. – Т. 5, вип. 1. – С.23.
26. Містрякова М.М. Гніздування співочого дрозда в ящику/ М.М. Містрякова // Беркут – 1996. – Т. 5, вип. 1. – С.90.
27. Панченко П.С. Про гніздування сиворакши в залізобетонній опорі вуличного освітлення / П.С. Панченко // Беркут – 2011. – Т.20, вип.1-2. – С. 175-176.
28. Редіков К.О. Цікаві випадки гніздування коноплянки і чорної горихвістки/ К.О. Редіков// Беркут – 2001. – Т. 10, вип. 1. – С. 114.
29. Скільський І.В. Про гніздування голуба сизого на землі / І.В. Скільський // Беркут – 1992. – Т.1. – С. 71.
30. Скільський І.В. Випадок незвичайного гніздування горихвістки чорної / І.В. Скільський // Беркут – 1992. – Т.1. – С. 121.
31. Скільський І.В. Про цікаві випадки гніздування птахів. Повідомлення 1. / І.В. Скільський, В.В. Бучко, І.С. Школьний // Беркут – 1996. –Т. 3, вип. 2. – С.207-208.
32. Скільський І.В. Про цікаві випадки гніздування птахів. Повідомлення 2. / І.В. Скільський, В.В. Бучко, І.С. Школьний, Б.Й. Годованець // Беркут – 1997. – Т. 6, вип. 1-2. – С.105-106.
33. Химкин М.В. Цікаві випадки гніздування припутня / М.В. Химкин // Беркут – 1993. – Т.2. – С. 33.
34. Шкаран І. В. Незвичайне гніздування звичайного дятла / І. В. Шкаран // Беркут – 1993. – Т.2. – С. 24.
35. Шкаран І.В. Незвичайне гніздування чорного дрозда. / І.В. Шкаран // Беркут – 1994. – Т. 3, вип. 1. – С.29.

Кузьменко Л.П., Салий Т.В.

НЕТИПИЧНЫЕ СЛУЧАИ ГНЕЗДОВАНИЯ ПТИЦ

Ключевые слова: гнездования птиц, нетипичные случаи, изменение стереотипа гнездования, успешное гнездование, урботерритория.

В статье собран материал из разных литературных источников о наиболее интересных нетипичных случаях гнездования различных видов птиц на территории Украины. Также описаны собственные исследования нетипичных случаев гнездования птиц в Черниговской области. Значительное количество случаев нетипичного гнездования птиц свидетельствует о высокой пластичности ряда видов птиц, которые вынуждены приспосабливаться к всеболее изменяющимся условиям урбанизированной среды.

Kuz'menko L.P., Saliy T.V.

UNUSUAL CASES OF BIRD NESTING

Keywords: *bird nesting, atypical cases, changing of nesting stereotype, successful nesting, urbanized environment.*

This article contains material from different literary sources about the most interesting atypical nesting cases of different birds species on the territory of Ukraine. Own research of atypical bird nesting cases in Chernihiv region is also described. The significant number of atypical bird nesting cases demonstrates the high plasticity of several bird species that have to adapt to more and more changing conditions in urbanized environment.